

Pojetí morální integrity jako průsečíku filosofického a psychologického chápání morálky

Autor: David Krámský

Abstract

Moral integrity concept as intersection of psychological and philosophical account of morality. – The contribution tries to point out the linkage between the concept of virtue and modern empirical account of moral integrity. The author differentiates two basal research empirical conceptual paradigmas: moral autonomy and moral integrity.

Keywords: morality, integrity, virtue

Klíčová slova: morálka, integrita, ctnost

Ačkoli je morálka bezesporu jedním z nejstarších témat k promýšlení a setkáváme se s ní v rozmanitých variacích napříč různými kulturami, je to poměrně nedávno, co se stala předmětem i empirického výzkumu. Tuto proměnu výzkumu již prorokoval ve svém slavném textu *Sociobiologie* (1975) významný sociobiolog E. O. Wilson. Podle Wilsona vše nasvědčuje, že již přišel ten čas, kdy začíná být etika dočasně odebrána z rukou filosofů a je pomalu „biologizována“. (Wilson 1975: 562)¹ Než se ale stane morálka předmětem biologizujícího diskurzu, musí být interpretací z čistě filosofické podoby převedena do roviny empirického předmětu výzkumu. K tomuto Wilsonovu tvrzení je však třeba ještě dodat, že ještě předtím než bude morálka „biologizována“, musí být „psychologizována“, tedy interpretována fenomenologicky z pozice „čisté psychologie“.

Právě takto by uvažoval například E. Husserl (2000), který metodologicky klade psychologický postoj vedle postoje filosofického (např. *Krize evropských věd, Karteziánské meditace*). Ačkoli má psychologický postoj blízko přirozenému světu (*Lebenswelt*), není postojem transcendentálně čistým. Uplatňují se v něm mnohá předběžná určení, mínění a předpoklady, které diskurz implicitně a latentně přejímá, aniž by je činil předmětem kritické (transcendentální-filosofické) reflexe. V psychologizaci filosofického diskurzu, konkrétně v psychologizaci etiky a filosofie morálky, si pak nachází své místo *psychologie morálky*.

Psychologie morálky je s ohledem na svá metodologická východiska velmi specifickou oblastí vyžadující také metodologické specifické nároky. Přestože ji totiž stále můžeme řadit mezi empirickou vědu, pracuje s metodologickými východisky a „paradigmaty“, která jsou ryze filosofického původu, respektive pocházejí z etiky či filosofie morálky. To je také důvod, proč se „psychologie morálky“ neobejde bez psychologického zázemí, stejně jako se neobejde bez hluboké poučené filosofické reflexe morálky. Přestože se hranice obou oborů – etiky, filosofie morálky a psychologie morálky

¹ Wilson (1975: 563) zde dokonce hovoří o aktivitě „emočních center“, která nám umožňují adaptaci morálně-deontologických kánonů.

dnes téměř stírají, a je velmi obtížné stanovit, kde končí jeden obor a kde začíná druhý, pokusíme se tuto hranici udržet a načrtnout tak základní kontury metodologického přístupu v psychologickém zkoumání morálky.

Pojmové rozhraní

Co je to vlastně morálka a jaké lidské chování či obecně jednání lze nazvat jako morální? Filozofové se s tímto tématem vyrovnávali po tisíciletí, vzniklo mnoho teorií vycházejících z rozmanitých duchovních východisek, jakož i kulturně-historických souvislostí. Psychologické pojetí morálky je od toho filosofického odlišné v tom, že na rozdíl od tázání se po příčinách se soustředí na hodnocení a klasifikaci projevů. Tyto projevy pak interpretuje s ohledem na rozmanitá filosofická paradigmat morálky. Z těchto rozmanitých filosofických paradigmat se některá stávají preferovanější než ta druhá, a z nich se pak formují základy určitých specifických psychologických přístupů k empirickému výzkumu morálky.

S ohledem na tyto základní filosofické přístupy jsem se pokusil o jakési schematické uspořádání vybraných psychologických konceptualizací, zohledňující filosofické teorie a zároveň odkazující na zcela specifické a metodologicky odlišitelné pole empirického výzkumu. V této perspektivě se dají rozlišit dva základní koncepty morálky, (více např. Krámský 2014) z nichž lze obecně formulovat pojem morálky tak, aby se mohl stát podkladem pro empirický psychologický výzkum, a to konkrétně koncept morální autonomie a koncept morální integrity.

Oba přístupy jsou založené zcela odlišnou pojmovou tradicí. Pojetí morální integrity odkazuje na filosofickou interpretaci, která propojuje téma ctnosti se studem, čestností a odvahou, čerpající převážně z řeckého pojetí „zdařilého života“, dnes reprezentované například Spaemannem či MacIntyrem (etika ctností – např. *Ztráta ctnosti*). V souvislosti s konceptem morální autonomie jsou naopak zmiňovány moderní filosofické směry vycházející z pojetí povinnosti. Bylo to totiž právě Kantovo učení, které založilo specifickou etickou reflexi morálky s ohledem na univerzální morální zákonitosti a normy, dnes zastávanou například Rawlsem a v psychologické tradici J. Restem či G. Lindem. V téže výzkumné recepci se vedle kantianismu zmiňuje i koncept utilitaristický, který se svými akcenty na optimalizační kalkulaci pak nachází kritickou odezvu například u B. Williamse a v kombinaci s deontologickými východisky je aplikován například v experimentech založených na ultimátních hrách (např. Sanfey) či řešení dilemat (např. Thomson, Greene, Haidt).

Empirický výzkum založený na filosofických východiskách kantianismu a z něj formulované etiky povinnosti umožňuje konceptualizovat téma *morální autonomie* a v psychologické literatuře je pak spojován především s teoriemi vývoje *morálního usuzování* odkazující primárně na práce J. Piageta a L. Kohlberga. Přístup odvozený od pojetí eudaimonismu a etiky ctností lze pak spojovat s konceptem *morální integrity* reprezentovaným tématy jako morální sensitivita, morální cit či na straně druhé jako teorie korelující s pojmy jako je ctnost, čest, sebeuskutečnění a morální odvaha.

Morální integrita a její terminologické konotace

Etymologicky se pojem integrity váže k latinskému *integer* – celek. Integrita v tomto kontextu je chápána jako vnitřní celistvost odvozená od kvalit, jako je čestnost a stálost charakteru. Takto podle *Oxfordského slovníku* také posuzujeme druhé jako „mající integritu“ prokazující se činy držící se hodnot, víry a principů, které tvrdí, že ctí. Podle *Stanfordské encyklopedie* filosofie je pojem integrity jedním z nejcitovanějších pojmů spojených s pojmem ctnosti, avšak zároveň jedním z nejzáhadnějších. V případě, že budeme pojem integrity vztahovat k ctnosti, vypovídáme o člověku jako osobě. Integritu však lze vztahovat i k dalším aspektům osobního života jako například profesním, intelektuálním či uměleckým. Co ustavuje člověka osobou mající integritu v jeho celém životě, co je to vůbec osoba s integritou?

Zkoumání integrity tak zahrnuje dva fundamentální zřetele – zaprvé vztah člověka k sobě samému či částem nebo aspektům vlastního já, zadruhé povahu samotného morálního jednání. Zkoumání integrity lze pak vidět v několika základních konceptech: integrita jako integrované Já, integrita jako uchovávání identity sebe samotného, integrita jako stát si za něčím, integrita jako morální smysl, integrita jako ctnost.

Podle Didzinski (2004) odkazuje zkoumání integrity na tři odlišné ale vzájemně vztahované dimenze: 1. kvalitu či stav bytí v celkovosti, 2. neporušený či perfektní stav čehokoli, 3. kvalitu či stav bytí spojené s morálním principem. První dvě dimenze jsou deskriptivní. Zaměřujeme se na to, jak každá část přispívá celku. Třetí dimenze implikuje ctnost. Být morálně integrovanou osobou znamená být ctnostný.

Zajímavý výklad pak nabízí Gabriele Taylor a Raimond Gaita (1981), kteří spojují integritu osobnosti se závazností. Člověk s vnitřní integritou dodržuje, je ve svém jednání zavázán jednat v souladu s morálními standardy. Integrita pak nemůže být tam, kde se „něco“ myslí a „něco“ jiného dělá. Být já s integritou znamená být čitelný pro sebe samotného, jakož i pro druhé, tedy že naše řeč a psaná slova musí být konzistentní s následujícími volbami našeho jednání a chování. Integrita (Killinger 2010) proto vyžaduje sebedisciplínu a vůli být schopen odolávat svodům pokušení, přicházejícím z touhy, vlastního sebeuspokojení či jiných klamů. Jednání plynoucí z integrity je, obrazně řečeno, jakýmsi „majákem v bouři“ provádějící naše činy skrze rozmanité vnitřní zápasy a vnější konflikty. Odměnou je pak „klid mysli“ – skutečná dignita.

Podobně jako u Aristotela hovoříme o cestě „střednosti“, člověk s integritou vyniká pak například tím, že volí vhodnou možnost, jak vyjadřovat svůj hněv. Zakoušíme-li nespravedlnost, veřejně se proti tomu stavíme a protestujeme a iniciujeme nějaké korektivní jednání. To samozřejmě mnohdy vyžaduje riskování zavržení, odmítnutí či dokonce trest, pokud jsme zvolili cestu pochybnosti vůči nespravedlivému zákonu či běžné praxi.

Integrita vystavěná na konceptu areté integrity vychází z *fronésis* – praktického rozumu. Podle Didzinski (2004) je *prudencia* ctností, jež nám pomáhá posoudit, zda naše jednání demonstruje integritu. Tato praktická moudrost je ctností ve smyslu „vědění, jak aplikovat obecné principy v konkrétních situacích“. Praktická moudrost je hlavním stavebním kamenem každé ctnosti. McFall (1987) pak přímo nazývá integritu morální ctností, tedy specifickým typem ctnosti jako takové.

Morální integrita a ctnost

Morální integrita je ve filosofickém pojetí chápána jako určitá jednota, jež se projevuje jako a) celistvost vykazující se závazností a vnitřní soudržností já, morálním svědomím a sebezodpovědností. (Paine 1994) Jaká je struktura onoho soudržného já, vůči čemu cítí závaznost a odpovědnost? V odkazu na tyto a podobné otázky hovoříme o „standardech“ – hodnotách, idejích, normách, které uznáváme za platné a správné. Ponecháme zde stranou problém, odkud se tyto standardy berou či jaká je role společnosti a kultury na jejich formování. Pokud hovoříme o integritě v souvislosti s jednotou a soudržností, tak zdůrazňujeme vnitřní shodu mezi já a standardy, které uznáváme za své a realizací těchto standardů v jednání. Díky tomu, že jednáme ve shodě s tím, jak si myslíme, že by se mělo nejlépe jednat, si můžeme vážit sebe sama jako někoho, kdo jedná podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Tato jednota je předpokladem, aby člověk žil „dobrý zdařilý život“ ve smyslu řeckého pojmu *eudaimonie*.

Co však zaručuje onu vnitřní strukturální jednotu já a jeho činů? Jaký člověk žije dobrým životem? Řecká filosofie by nám odpověděla: pouze ten, kdo vede dobrý život, ten, který je *ctnostným* člověkem. Co ale myslíme být ctnostný? Morální ctnosti jsou různé. Platón (*Ústava*) rozlišuje tři – *sofia*, *andreia*, *sófrosyné*. Jsou to tři základní složky duše. U Aristotela (*Etika Nikomachova*) jako obecné morální jen statečnost, uměřenost. Klíčové místo zaujímá praktická moudrost (rozumnost) – *fronésis* jako ctnost rozumného jednání. Střed *mesotés* mezi krajními neřestmi.

Aristotelés vymezuje ctnost jako rozumné jednání. Rozum, který spočívá na schopnosti nahlížet míru. Pouze takový *logos*, který funguje jako míra a pravidlo, vede k rozumnému jednání, v latinské tradici pak hovoříme o *prudentia* – rozumném jednání, které v sobě obsahuje sebeovládání, sebekázeň – *umírněnost*. Podle některých interpretů (Z. Kratochvíl) lze tak i dohledat souvislost mezi naším slovem bránit se či branka, obrana se slovem *fronésis*, respektive s jeho etymologickým základem *frén* – které znamená bránici. Toto pak vychází z ještě staršího indoevropského slova *bhrenk*. Akcentace na obranu pomyslné míry či nějaké hranice však vyžaduje statečnost a odvahu. Řecký výraz pro ctnost areté, za níž je *fronésis* primárně považována, pak kromě ctnosti a zdatnosti znamená také odvahu a statečnost. *Aretos* znamená odvážný.

Být schopen jednat rozumně, najít ve svém jednání míru, je záležitostí sebekázně a odvahy vzepřít se vnějším okolnostem a podmínkám jakož i rozmanitým vnitřním motivacím, pocitům a vášním. Jednání vedené *fronésis* je jednání, které je „vyaretované“ – vystředěné, vyvážené od rozmanitých kontingencí. Ctnostným člověkem nelze být bez rozumu, stejně jako nelze být rozumným bez ctnosti. Takovýto *logos*, který v sobě obsahuje míru, se „řídí tím správným logem“, který činí člověka člověkem.

Logem se člověk – lidská duše – liší od ostatních, neboť člověk jako jediná bytost má výsadu být *zoon logon echón* – bytost naslouchající logu či mající *logos*. Člověk je v antickém Řecku chápán jako *zoon logistikon* – v latinské verzi *animal rationale*. Pokud tento *logos* nemá, nemůže se považovat za lidskou bytost. „Všem lidem patří poznávání sebe sama a uvažování.“ (Hérakleitos, B116). „K duši patří *logos*, který roste sám sebou.“ (Hérakleitos, B115).

Člověk, který se řídí správným logem, nepřekročí *míru*. Jak ale definovat ten správný logos, tedy, jak člověk o této míře ví? Každý má vědomí správnosti. Přirozeně ví, že jedná v rozporu s tím, co považuje, či je považováno, za správné. Židovsko-křesťanská tradice pojímá tento rozpor či inadekvaci jednání z pozice provinění a hovoří o hříchu. Podobně se vyjadřuje i Kant, když hovoří o neúctě k mravnímu zákonu jako o neúctě k sobě samotnému. Takový člověk přichází dle Kanta o svou vlastní důstojnost, ztrácí morální integritu.

Proč ale člověk jedná v rozporu se sebou samotným? Aristotelés za příčinu takového jednání považuje slabou vůli. Přirozenou touhu člověka po příjemném. Člověk touží po požitcích, bohatství, společenském statusu, pracovní kariéře apod. Pro tyto příjemné benefity je pak ochoten slevit ze svých zásad, či je porušit. Tváří tvář profitu podvoluje svou vůli udržovat míru, nedělat věci, které nepovažujeme za správné. Slabá vůle vede k neschopnosti opanovat se. Jedinec, který se neumí opanovat, není dostatečně přísný vůči sobě samotnému, není člověkem sebeukázněným a tedy odvážným, neboť neporučí svým tužbám, ale naopak touhy ovládají jeho samotného (*Faidros* – podobenství s vozatajem), nemůže být ctnostný. S tím koresponduje také již zmíněný další možný výklad řeckého *areté*, kterou kromě ctnosti či zdatnosti, můžeme překládat právě jako odvahu či statečnost.

Podobně latinská verze *virtus* – znamená vedle ctnosti také mužnost, charakter a schopnost. Odvážný znamená být sebeukázněný, sám sobě vládnoucí. Člověk, který se vykazuje morální integritou, je nejen ten, kdo naplňuje morální standardy, zná míru svého jednání. Zároveň se v něm ukrývá kus pravého heroismu. Být člověkem s morální integritou, být člověk čestným jako by vždy znamenalo zároveň být pevným, odvážným a statečným. Člověkem, který se nenechá snadno zlákat svody bohatství, majetku či vášní. Je otázkou, zda právě proto, že je antický koncept hrdiny chápán dnešní společností spíše jako archaický, nám může dělat problémy i pojetí morální integrity, jež má zřejmě velmi blízko k řeckému výkladu člověka a jeho místa ve světě.

SEZNAM LITERATURY

DUDZINSKI, Denise M. Integrity: Principled coherence, virtue, or both? *Journal of Value Inquiry*, 2004, vol. 38 (3), pp. 299–313. ISSN 0022-5363.

HUSSERL, Edmund. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie: úvod do fenomenologické filozofie*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0561-7.

KILLINGER, Barbara. *Integrity: Doing the Right Thing for the Right Reason*. McGill-Queen's Press – MQUP, 2010. ISBN 978-0-7735-3752-1.

KRÁMSKÝ, David, PREISS, Marek. Filosofická a psychologická východiska studia morálního usuzování. *Československá psychologie*, 2014, roč. 58, č. 2, s. 107–119. ISSN 0009-062X.

McFALL, Lynne. Integrity. *Ethics*, 1987, vol. 98 (1), pp. 5–20. ISSN 0014-1704.

OXFORDSKÝ SLOVNÍK, [online], dostupné z:
URL:<<http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>> [cit. 2016-09-21].

PAINE, Lynn Sharp. Managing for Organizational Integrity. *Harvard Business Review*, 1994, vol. 72, no. 2, pp. 106–117. ISSN 0017-8012.

STANDFORDSKÁ ENCYKLOPEDIJE FILOSOFIE, [online], dostupné z:
URL:<<http://plato.stanford.edu>> [cit. 2016-09-21].

TAYLOR, Gabriele, GAITA Raimond. Integrity. *Aristotelian Society Supplementary Volume*, 1981, vol. 55 (1), pp. 143–176. ISSN 0309-7013.

WILSON, Edward O. *Sociobiology*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1975. ISBN 0-674-81621-8.

(*PhDr. David Krámský, Ph.D.*, filosof, působí na katedře Společenských věd Policejní Akademie ČR a Národním ústavu duševního zdraví. Žák Radima Palouše a Jaroslavy Peškové, zaměřuje se na morální filosofii a profesní etiku.)